

SUF-Kunskapscentrum
Samverkan - Utveckling - Föräldraskap

Lomake avuksi vanhemman toimintakyvyn ja tuen tarpeen selvittämiseen

Tämä muistilista on suomennettu SUF-kunskapscentrumin tekemästä Checklista-tekstistä. Checklista on suomennettu muistilistaksi. Alkuperäinen teksti koskee ruotsalaista yhteiskuntaa, mutta sitä voidaan soveltaa myös suomalaisessa yhteiskunnassa.

Suomennoksen on toteuttanut Kehitysvammaisten Tukiliitto ry:n Äiti ei pysy kärryillä -projekti (RAY 2010 – 2014). Projektista on tietoa Kehitysvammaisten Tukiliiton sivustolla www.kvtl.fi/fi/ammattisivut/projektit/aiti-ei-pysy-karryilla. Ruotsalaisesta SUF-kunskapscentrumista kerrotaan sivustolla www.lul.se/suf.

Tekstissä käytetään kognitiiviset vaikeudet -termiä. Se on jonkin verran laajempi kuin termit laaja-alainen oppimisvaikeus ja kehitysvamma, joita Äiti ei pysy kärryillä -projektissa on käytetty. Projektin kohderyhmä ovat perheet, joissa vanhemmalla on kehitysvamma tai merkittäviä vaikeuksia oppimisessa. Kognitiiviset vaikeudet -termi kattaa myös erilaiset neurologiset vaikeudet, ja sillä voidaan viitata myös muuten viivästyneeseen kehitykseen. Kognitiiviset vaikeudet voivat ilmetä esimerkiksi niin, että henkilön on vaikea tehdä yleistyksiä, ratkaista ongelmia, hahmottaa syys-seuraussuhteita tai ilmaista itsenään suullisesti ja/tai kirjallisesti.

Äiti ei pysy kärryillä -projektissa on tullut esiin, että jos työntekijä epäilee asiakkaanaan olevalla vanhemmalla merkittävää oppimisvaikeutta tai kehitysvammaa, hänen on vaikea ottaa asiaa tämän kanssa puheeksi. Muistilista voi helpottaa tilannetta. Haastattelija voi esittää kysymykset haastateltavalle muussakin kuin lomakkeessa esitetystä järjestyksessä.

Kognitiiviset vaikeudet - MUISTILISTA

Kyselylomake

YK:n Lapsen oikeuksien julistus on vahvistanut lasten oikeuksia ruotsalaisessa lainsäädännössä. Julistus huomioi erityisesti lapsen itsemääräämisoikeuden ja oikeuden turvaan. Kaikissa lasta koskevissa päätöksissä on huomioitava lapsen paras. Yhteiskunnan on varmistettava, että lapset selviytyvät ja kehittyvät. Lapsen näkemykset häntä koskevissa asioissa on selvitettävä ja niitä täytyy kunnioittaa.

Käsitys "tarpeeksi hyvästä vanhemmuudesta" perustuu lainsäädäntöön sekä vallitseviin yhteiskunnallisiin arvoihin ja moraalisiin. Lähtökohta on, että useimmat vanhemmat haluavat lapsilleen parasta.

Tämä kyselylomake on täydennys BBIC:hen (Barns behov i centrum), jota käytetään Ruotsissa sosiaalipalvelujen lastensuojeluselityksissä. Lomakkeen tarkoitus on mahdollistaa tiedonsaanti vanhempien tai tulevien vanhempien mahdollisista merkittävistä oppimisvaikeuksista.

Kyselylomake EI korvaa psykologista arviointia, mutta se voi toimia apuna arvioitaessa lisäselvityksen tarpeellisuutta. Voit käyttää lomaketta, kun huomaat, että vanhemman on vaikea tulla ajoissa tapaamisiin ja/tai tavallisesti käyttämäsi viestintäkeino ei toimi. Viestinnän ongelmat voivat näkyä esimerkiksi niin, että vanhemman on vaikea tiivistää käymääne keskustelua tai hän ei muista, mistä viime kerralla keskustelitte.

Vaikka saisit selville, että vanhempi on käynyt erityiskoulua tai että hänellä todennäköisesti on oppimisessa merkittäviä vaikeuksia, hänen vanhempaintaidoissaan ei välttämättä ole puutteita. Niiden mahdollisuus pitää kuitenkin huomioida.

Kognitiivisiin toimintoihin kuuluvat muun muassa muisti, tarkkaavaisuus, suunnitelmallisuus, ongelmien ratkaiseminen sekä luku- ja kirjoitustaito. Arjen sujuminen perustuu olennaisesti näihin taitoihin, ja ne ovat yhteydessä sopeutumiskykyyn. Sopeutumiskykyä on esimerkiksi kyky mukautua jokapäiväiseen elämään.

Kyselylomakkeen avulla pystyt hahmottamaan, onko henkilöllä kognitiivisia vaikeuksia. Niitä ei voi päätellä yksittäisten tilanteiden perusteella, mutta haastattelemalla häntä saat käsityksen pitemmältä ajalta. Haastattelun kuluessa käytte hänen kanssaan läpi mahdollisia erityistarpeita, jotka koskevat tai ovat koskeneet esimerkiksi koulua, opiskelua, terveyttä, työelämää ja arjessa selviytymistä.

Näin esittelet kyselylomakkeen

Selitä ensin, mitä kysymykset koskevat, esimerkiksi: "Kysyn sinulta nyt pari kysymystä taustastasi. Kysyn myös, miten sinulla menee. Lisäksi voin kysyä terveyttäsi koskevia asioita ja tiedustella, mitä tukea ja palveluja saat yhteiskunnalta."

Haastattele henkilöä virittämällä kysymyksistä keskustelua. Tavoite on saada haastateltavasi pohtimaan asioita ja vastaamaan mahdollisimman yksityiskohtaisesti. Esimerkki:

Sinä: Luetko kirjoja ja/tai lehtiä?

Haastateltavasi: Luen kirjoja.

Sinä: Mitä kirjaa luet juuri nyt?

On tärkeää, että henkilöllä on haastattelutilanteessa turvallinen olo. On hyvä, jos hän voi ottaa mukaan tukihenkilön, jonka kanssa hän voi puhua ennen ja jälkeen haastattelun. Itse voit saada tukihenkilöltä tietoja, jotka auttavat selvittämään, onko haastateltavallasi kognitiivisia vaikeuksia.

Valmistele haastattelu huolellisesti ja käytä siihen aikaa. Haastattelun huolellinen valmistelu mahdollistaa sellaiset vastaukset, jotka säästävät aikaa tulevaisuudessa. Jos henkilö kyseenalaistaa kyselylomakkeen, kerro hänelle, että samat kysymykset kysytään yleensä kaikilta.

Ohjeet kysymyksiin

Kyselylomakkeen lopussa on lisätietoa jokaiseen kysymykseen. Mukana on myös esimerkkejä, kuinka voit jatkaa kyselyä, jos epäilet saamaasi vastausta. Tutustu esimerkkeihin, jotta saat mahdollisimman todenmukaisia vastauksia.

Kysymyksiä lomakkeen käyttäjälle:

1. Miksi olet huolestunut haastateltavan kyvyistä vanhempana? Kuvaile omin sanoin.

2. Miten haluat edetä?

Jos haastattelussa ilmenee, että asiakkaallasi ei ole kognitiivisia vaikeuksia, pohdi, mitä tehdään seuraavaksi. Jos hänellä todetaan kehitysvamma tai muita kognitiivisia vaikeuksia, hän todennäköisesti tarvitsee kuntoutusta. Hänelle on annettava tietoa kuntoutuksesta ja muista palveluista sekä siitä, mistä palveluja voi hakea.

Kyselyn vastaukset voivat olla avuksi, jos haluat keskustella asiakkaasi tuen tarpeista tai haasteista ja mahdollisista jatkotoimenpiteistä esimerkiksi sosiaaliviranomaisen kanssa. Keskustelun pitää tapahtua asiakasta nimeämättä. Voit myös päätyä tekemään lastensuojelulain perusteella lastensuojeluilmoituksen sosiaalitoimistoon. Kyselyllä voi olla merkitystä, kun sosiaaliviranomainen arvioi lapsen lastensuojelun tarvetta. Toimenpiteitä tulee tehdä mahdollisimman laajasti vanhempien / tulevien vanhempien suostumuksella.

Kysymykset

I. LAPSET

1. Onko perheessäsi useita lapsia?

Kyllä

Ei

2. Jos on, asuvatko lapsesi kotona?

Kyllä

Ei

3. Jos ei, missä lapsesi asuvat?

4. Onko joku lapsistasi erityisen tuen tarpeessa?

Kyllä

Ei

Jos on, millaisia erityisen tuen tarpeita hänellä on?

.....

II. KOULUTUS JA TYÖ

Koulu

1. Oletko käynyt erityiskoulua tai ollut erityisluokalla (esimerkiksi asperger-luokalla)?

Kyllä

Ei

a) Jos et ole, saitko tukiopetusta?

Kyllä

Ei

b) Milloin lopetit koulunkäynnin?

ammattikoulun jälkeen

ammattikoulun aikana

lukion aikana

lukion jälkeen

peruskoulun jälkeen

2. Haastattelijan oma arvio haastateltavan luku-, kirjoitus- ja laskutaidosta:

.....

.....

.....

.....

Työ ja toimeentulo

1. Mikä on työllistymistilanteesi?

- kokopäivätyössä
- osa-aikatyössä
- tilapäistyössä
- harjoittelussa
- sairauslomalla
- työtön/työnhakija
- eläkkeellä
- opiskelija

Muu, kuvaile, mikä:

.....

III. TUKI

1. Saatko tukea tai sosiaalipalveluja yhteiskunnalta?

Tuki voi tulla vammaispalvelulain, kehitysvammalain tai jonkin muun lain nojalla?

Kyllä

Ei

2. Jos saat, mitä?

.....

3. Saatko apua/tukea joltain muulta, esimerkiksi läheiseltä, ystävältä jne.?

.....

4. Onko sinulle määrätty edunvalvoja?

Kyllä

Ei

IV. TERVEYS

1. Onko sinulla jonkunlainen diagnoosi?

Kyllä

Ei

2. Jos on, mikä?

3. Milloin diagnoosi on tehty?

Ohjeita kysymyksiin

I. LAPSET

On tärkeää tietää, onko perheessä lapsia. Silloin voidaan selvittää, sujuuko lapsesta/lapsista huolehtiminen hyvin, vai onko siinä haasteita. Kehityshäiriöt ja neuropsykiatriset toimintarajoitukset ovat jonkin verran perinnöllisiä.

Jotta lasten mahdollisesta erityisen tuen tarpeesta saadaan tietoa, voit kysyä, onko jokin asia lapselle vaikea, ja jos on, niin mikä.

Lasten asuinpaikkaa kysymällä voit saada selville, onko joku lapsista sijoitettu asumaan kodin ulkopuolelle. Aina kysymys ei ole viranomaisten tekemästä sijoituksesta. Ehkä haastattelemasi vanhempi ei vastaa lapsen huollosta, vaan lapsen virallinen huoltaja on toinen vanhempi. Jos haastattelussa selviää, että lapset asuvat vuorotellen molempien vanhempien luona, voit kysyä, miten perheenjäsenten välinen vuorovaikutus sujuu. Tämä keskustelunavaus antaa yleensä paljon tietoa.

II. Koulutus ja työ

Koulu: Jos henkilö vastaa 1. kysymykseen EI

Kysymys 1 a)

Yritä saada selville mahdollisimman paljon henkilön koulunkäynnistä.

Voit saada tietoosi esimerkiksi, että hän on käynyt sinulle ennestään tutussa peruskoulussa, jossa on ollut integroituja luokkia erityistarpeisille koululaisille. Voit kysyä esimerkiksi, montako oppilasta haastateltavasi luokalla oli, mitkä aineet olivat hänelle vaikeita ja mitä arvosanoja hän sai. Voit kysellä, oliko jokin koulussa erityisen vaikeaa, mutta kysy myös, mistä henkilö piti koulussa.

On yleistä, että henkilö, jolla on kognitiivisia vaikeuksia, käy tavallista koulua 9. luokkaan asti, ja saa vasta silloin diagnoosin. Tämän jälkeen hänet sijoitetaan esimerkiksi erityisammattikouluun. Kysy tällaisessa tapauksessa, tietääkö hän, miksi hän kävi erityisluokkaa tai -koulua.

Kysymys 1 b)

Voi olla hyvä tietää, mitä linjaa henkilö kävi ammattikoulussa – yksilökohtaisia ohjelmia saateen tarjota koulussa oppilaille, joilla on erityisiä vaikeuksia.

Kysymys 2. Tavaaminen, lukeminen ja laskeminen

Onko henkilön vaikea lukea ja ymmärtää lukemaansa? Käyttääkö hän tietokonetta ja/tai sähköpostia vuorovaikutuksen välineenä? Onko hänellä lukemisen ja kirjoittamisen vaikeuksia (luki-vaikeuksia)? Onko hän saanut hyväksytyjä arvosanoja matematiikasta? Miten häneltä onnistuu käteisellä maksaminen kaupassa, pystyykö hän laskemaan vaihtorahoja jne.? Osaako hän laskea yhteen, mitä on ostoskorissa, ja riittävätkö rahat ostoksiin?

II. Koulutus ja työ jatkuu

Huomioitavaa

Tavuttaminen: Henkilö tavaa huonosti, hallitsee kieliopin huonosti, kirjoittaa vajaita lauseita, hänen käsialaansa on vaikea lukea. Hän välttelee kirjoittamista ja antaa mielellään sinun kirjoittaa puolestaan.

Lukeminen: Henkilö välttelee vaikeaa tekstiä, ei pysy perässä vaikeissa teksteissä, ei osaa selittää mutkikkaan tekstin sisältöä. Lukeeko hän kirjoja tai lehtiä? Onko hänellä tapana lukea satuja lapsille? Kuka auttaa lapsia läksyjen tekemisessä?

Laskeminen: Helppo tapa selvittää henkilön laskukyky on kysyä, paljonko on 100-97. Myönteinen merkki on myös se, että hän on oppinut ja automatisoinut kertolaskut.

Työ ja toimeentulo

Kysymys 1.

Haastateltavan henkilön, jolla on merkittäviä oppimisvaikeuksia tai kehitysvamma, on usein vaikea saada työtä vapailta työmarkkinoilta. Sen sijaan hän voi saada työsuhteen palkkatuella (Ruotsissa ns. julkisesti suojattu työsuhde) tai päästä erilaisiin työkokeiluihin.

Henkilö voi kokea, että hänen vakituksessa palkkatyössä, mutta kyseltäessä ansiotuloista voi selvitä, että hän saa vain työosuusrahaa tai että palkka maksetaan työvoimapolitiittisten toimien kautta. Koska työkokeilu- ja harjoittelupaikat ovat yleensä määräaikaista, kannattaa kysyä, kuinka kauan henkilö on ollut nykyisessä toimeentulossa.

Jos henkilö ei koskaan ole ollut töissä, on hyvä kysyä, mikä siihen on ollut syynä. Voit myös pyytää henkilöä kuvailemaan työhistoriaansa. Tällöin saat selville hänen kykynsä kronologiseen ajatteluun ja työelämäänsä osallistumisen laajuuden (onko työsuhteiden välissä aukkoja jne.).

Jos henkilö ei ole työelämässä, voi toimeentulo koostua eläkkeestä, asumistuesta ja mahdollisesta toimeentulotuesta.

III. YHTEISKUNNAN TUKI

Kysymykset 1 ja 2

Aloita kysymällä, onko vanhempana olemisessa jotakin, missä henkilö omasta mielestään tarvitsee apua. Hänellä voi olla vaikeuksia arvioida viranomaisen, esimerkiksi sosiaalityöntekijän tai perhetyöntekijän, antamaa tukea. Hän ei ehkä ymmärrä työntekijän tukevan häntä siksi, että se kuuluu tämän työhön. Sen sijaan hän saattaa pitää työntekijää ystävänä, joka tulee toisinaan käymään ja jonka kanssa hän tekee erilaisia asioita.

Ruotsissa LSS (lag om stöd och service) eli laki tuesta ja palvelusta antaa erityisoikeuksia henkilöille, jotka tarvitsevat erityistä tukea. Esimerkkejä lain sisältämistä tuista ja palveluista ovat neuvonta, asumisen tuki, saattajapalvelu ja yhteyshenkilö. Oikeus työllistymiseen (päivittäinen toiminta) on henkilöillä, joilla on kehitysvamma, autismin piirteitä tai aikuisiässä saatu aivovamma. SoL (Socialtjänstlagen) eli sosiaalipalvelulaki voi myös myöntää erilaisia tukia henkilöille, joilla on vaikeuksia jokapäiväisessä elämässään. Suomessa edellä mainittuja ruotsalaisia lakeja vastaavat esimerkiksi vammaispalvelulaki, kehitysvammalaki ja sosiaalihuoltolaki.

Kysymys 3

Henkilölle voidaan määrätä edunvalvoja, jos hän tarvitsee sairauden, psyykkisen häiriön, heikentyneen terveydentilan tai vastaavan syyn takia apua omien oikeuksiensa valvomisessa, omaisuutensa hoitamisessa tai itsestään huolehtimisessa.

Jotta saat selville, onko henkilölle määrätty edunvalvoja, voit kysyä häneltä esimerkiksi, saako hän säännöllisesti apua laskujen maksamiseen.

IV. TERVEYS

Diagnoosilla tarkoitetaan ADHD:tä, ADD:tä, Aspergerin oireyhtymää, autismia, autismin kirjon häiriötä, autistisia piirteitä tai autismin kaltaista tilaa, lukihäiriötä, oppimisvaikeuksia, kehitysvammaa tai jotain muuta psykiatrasta tai neurologista sairautta tai tilaa.

Diagnoosit perustuvat psykologisiin ja/tai lääketieteellisiin selvityksiin. Voit kysyä, onko kyseinen henkilö ollut yhteydessä psykologiin, ja onko hänestä tehty jokin selvitys. Selvitys on voitu tehdä ehkä kauankin sitten, esimerkiksi kouluun aloituksen yhteydessä tai koulunkäynnin aikana. Selvitys voidaan tehdä myös esimerkiksi työkyvyn arvioinnin yhteydessä.